

HUSZTHY ZITA KATALIN

Téglaépítészet a magyar historizmus felsőoktatási épületein

Adalékok
a Trefort-kerti „F” épület történetéhez

Konzulens: Dr. Farbaký Péter

Absztrakt

Tanulmányomban az ELTE BTK campusán található „F” épület építéstörténetét, architekturális leírását, az egyetem és Budapest építéstörténetében elfoglalt szerepét a magyar historizmus tégláépítészetének kontextusán belül ismertetem kitérve a felsőoktatási épületekre, mint épülettípusokra.

A Trefort-kert Puskin utcai oldalán álló „F” épület egykor a Steindl Imre által a Műegyetem részére tervezett Főépület pavilonjaként épült. Az épület három különböző egyetem tulajdonában volt,¹ de építészeti dokumentációra egyedül Budapest Főváros Levéltárában bukkantam. Jelentős forrásom volt az 1900-ban és 1908-ban² készített, a királyi magyar egyetemekről szóló háromkötetes album Divald Károlynak az épületekről készített fényképeivel, azok részletes alaprajzával, a helyiségek funkcióinak mutatójával, metszetekkel és homlokzati tervekkel.³ A pavilonról információt leginkább a Műegyetem Múzeum körüti épületeit tárgyaló írásokban találunk, illetve a Főépületre vonatkozó adatok sok esetben

¹ Ezek mai jogutódjai: BME, SOTE, ELTE

² Az 1900-as magyar, francia és német nyelven, az 1908-as angolul jelent meg.

³ A királyi magyar egyetemek épületei 1. és 2. köt. Bp., 1900; 1908, Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. minister.

relevánsak a pavilon esetében is.⁴ Jelentős források még a korabeli folyóiratok cikkei.⁵ A Bölcsészkar épületeinek történetével foglalkozó rövid írások kevés adattal szolgálnak, inkább homlokzati leírást tartalmaznak.⁶ Steindl Imre monográfiáiban is található még érdembeli információ.⁷

Kulcsszavak: építészettörténet, téглаépítészet, historizmus, felsőoktatási épületek, ELTE BTK, Steindl Imre, örökségvédelem

Bevezetés

Az örökségvédelem a legjobb állapotú műemléknek az olyan épületet tartja, amely amellett, jó karban van tartva és történetileg hűen van felújítva, valamilyen funkciót is ellát, tehát múzeum, iskola magánlakás stb. De mit tehetünk akkor, ha az épület történeti, kulturális, vagy művészeti értékei pont a benne folyó tevékenység miatt sikkadnak el, válnak érdektelenné az operatív szempontokkal szemben? 2009-ben kezdtem járni az ELTE Bölcsészettudományi Karára. A Trefort-kert sok épületében megfordultam, de mindig csak ott, ahová a kötelesség, tehát az előadások hallgatása, vagy a vizsgázás, vitt. Egy beszélgetés azonban felhívta a figyelmem arra, hogy az egyes épületek történetével, műemléki értékeivel a szakirodalom eddig csak minimálisan foglalkozott. Tanulmányom témáját tulajdonképpen a személyes, művészettörténeti kíváncsiság szülte, de az eredmény

⁴ JÁMBOR GYULA: A Királyi József-Műegyetem. Bp., 1896; NEY BÉLA: A József-Műegyetem építkezése és a Zsolnay-gyár. Építő Ipar. 1881, 237. o.; NEY BÉLA: A Magyar Királyi József-műegyetem Budapesten. Építő Ipar. 1882, 295–296.; 303–304. o.; SZABADVÁRY FERENC DR.: A kiegyezéstől a Monarchia bukásáig 1868–1918. In. Dr. Héberger Károly (szerk.): A Műegyetem története. Bp., 1979. BME; ZELOVICH KORNÉL: A Magyar Királyi József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. Bp., 1922, Pátria.

⁵ Építésügyi Szemle, Építő Ipar, Vasárnapi Újság

⁶ PAPP JÓZSEF: Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Bp., 1982, ELTE Eötvös Kiadó.; SZENTPÉTERY IMRE: A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935. Bp., 1935; SZÖGI LÁSZLÓ: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben 1635–2002. Bp., 2003, ELTE Eötvös Kiadó.

⁷ SISA JÓZSEF: Steindl Imre. Bp., 2005, Holnap Kiadó; VÍZY LÁSZLÓ: Zsolnay építészeti kerámia mesterei 14. Steindl Imre (1839–1902) építész munkássága. Magyar Építőipar. 2009, 6. sz. 239–241. o.

több tudományág számára is tanulságos lehet. Remélem, hogy ez az írás mások szemét is megnyitja életterük, munkahelyük szépségeinek felfedezésére, hogy a falakban és a falak mögött rejlő történeti, kulturális és művészi értékek a társadalom valódi, ismert és gondozott örökségévé váljanak.

A TÉGLAARCHITEKTÚRA

A különböző kifejezések (téglaarchitektúra, látszó téгла, nyers-téglahomlokzat, illetve burkolat) mind ugyanarra a homlokzatképzésre, az épület vakolat nélküli téglafalaira, vagy a kőfalak burkolatként alkalmazott téglaborítására utalnak. Zádor Anna ezt a nyerstégla felületet építészeti szakszótárában így jellemzi: „Meghatározott szerkezeti jellegét a soronként váltakozó helyű, hézagokkal illeszkedő, egymásra rakott, vakolatlan téglasorok adják.”⁸ A téгла „nem pusztán építőanyag, hanem a szerkezetek formai alakításának, a falfelületek képzésének s ezzel az épületek sajátos jellegének is meghatározója.”⁹ A téglák és a köztük lévő fuga mintázata valamint a homlokzat síkjából kiemelkedő téglatestek által keltett plaszticitás, a rajtuk megtörő fény színe meghatározó eleme lehet egy-egy utcaképnek, vagy akár tájnak. Ezt a domináns hatást jól tükrözik az alábbi, Vörösvár településéről (Rotenturm an der Pinka, Ausztria) szóló sorok: „Volt egy régi téglaszin vörös kastélya, s ettől a meszeletlen vártól kapta mai nevét.”¹⁰ Ez a bizonyos „öreg vár” az Erdődy-családé volt, akik ennek lebontása után egy új kastély építésével bízták meg Wéber Antalt, aki az 1864-re elkészült tornyos, kőcsipkés épületet téglafalat imitáló vakolattal burkolta be. A *Magyar Építőművészet* című folyóirat 1885-ös évfolyamának első számát teljes egészében a téglának szentelte. Előszavában Moravánszky Ákos a téglahomlokzatot, mint „idegen reminiscenciákat ébresztő” felületet jellemzi, amely „északi”, „angolos”, vagy „skandináv” hatást kelt, ugyanakkor a kortárs építészetben a téгла Moravánszky számára „elsősorban a kapcsolatteremtés eszköze”, „nosztalgikus asszociációkat keltő” burkolóanyag.¹¹

⁸ ZÁDOR ANNA: Építészeti szakszótár. Bp., 1984, 115. o., Corvina Kiadó Vállalat.

⁹ BOJÁR IVÁN ANDRÁS ÉS MÁSOK: Téglaépítészet Magyarországon II. Bp., 2003, 74. o., Octogon.

¹⁰ AUGUSTLICH IMRE: Két kép Vas megyéből. Vasárnapi Ujság. 1876, 38. o.

¹¹ Magyar Építőművészet. 1985. 1. sz. 9. o.

A tégláról, mint építőanyagról és gyártásának történetéről számtalan (főként műszaki) írás jelent meg, de a magyarországi téглаépítést, mint építészettörténeti kategóriát a szakirodalom sokáig nem vette figyelembe. Néhány, a téглаépítést csak részleteiben érintő tanulmány¹² után az első átfogó, alapos feldolgozást először Bojár Iván András kísérelte meg. A *Téглаépítészet Magyarországon* című könyv 2002-ben és 2003-ban jelent meg két kötetben.¹³ Az első könyv bevezetőjében Bojár a kortárs téглаarchitektúrát történelmi kontextusba helyezi: „[...] a magyar építészet a XIX–XX. század fordulójától kezdődően egyes nagy építész személyiségek munkásságában, kiemelkedő művek során keresztül olyan hagyományt teremtett, amely mostanra egy immáron tendenciaszerűen jelen lévő építészeti gondolkodásmód alapját vetette meg. A magyar téглаépítésze tről van szó.”¹⁴ Bojár keresi a választ arra a kérdésre is, hogy nevezhető-e irányzatnak a téглаépítészet. Szerinte ennek feltétele elsősorban, hogy az építész ne csak szerkezeti elemnek tekintse a téglát, hanem annak láttatásán keresztül valamiféle sajátos többletjelentést is adjon neki.¹⁵ A modern magyar építészet¹⁶ 180 művét megvizsgálva arra a következtetésre jut, hogy „az épületek kialakításának immanens technológiai, ugyanakkor ornamentikai problematikája” és önálló története alapján a téглаépítészetnek más irányzatoktól megkülönböztethető és terminus technicusként alkalmazható kategóriája van.¹⁷

¹² IPOLYI ARNOLD: Téглаépítészeti műemlékek Magyarországon. In. Archeológiai Közlemények II. Bp., 1861, MTA; KOZÁK KÁROLY: Téglából épített körtemplomaink és centrális kápolnánk a XII–XIII. században. In. JUHÁSZ ANTAL (szerk.): A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1976–77/1, 49–89. o., illetve az egyes, kiemelkedő téглаépítészeti életművel rendelkező építészek alkotásait tárgyaló írások.

¹³ Az első és a második kötet társszerzői dr. Józsa Zsuzsanna, Kállai Géza, Klein Rudolf, Martinkó József, Nagy Zoltán, Pálinkás Norbert, Somogyi Krisztina, Szász Katalin, Szentpéteri Márton, Torma Tamás, Tóth Balázs és Varjasi Farkas Csaba voltak.

¹⁴ BOJÁR IVÁN ANDRÁS ÉS MÁSOK: Téглаépítészet Magyarországon I. Bp., 2002, 7. o., Octogon.

¹⁵ A könyv következetesen „téглаépítészet” emleget, a második kötet történeti példái alapján azokat az épületeket értik e fogalom alatt, amelyek homlokzata látszóteгла burkolattal rendelkezik, vagy amelyek homlokzatképzésében jelentős dekoratív, vagy formáló szerepet kap a téгла alakja, színe illetve a téglakötések mintázata.

¹⁶ Bojár értelmezésében modern, vagyis nem akadémikus építészet, az 1890-es évektől.

¹⁷ BOJÁR: Téглаépítészet... I. 8. o.

A magyar historizmus téглаépítészetének közvetlen előzménye a romantikus építészet, amely a homlokzatok dekorativitásának növelése ürügyén alkalmazta a téglát, mint burkolóanyagot. A 19. században eleinte csak a hasznossági és ipari épületekre volt jellemző a nyerstégla burkolat (vö. Ganz-, Dreher-, Láng-gyárak épületei), a kisszámú téglarchitektúrák középület alkotói többnyire külföldi építészek voltak (Ludwig Förster, Dohány utcai zsinagóga; Hans Petsching, Budai Császári és Királyi Főreáliskola, a mai Toldy Gimnázium; August Serres, Nyugati pályaudvar), akik a holland és észak-német téглаépítészet hagyományait közvetítették Magyarországra.

A dolgozatomban részletesen tárgyalt „F” épület tervezője, Steindl Imre bécsi akadémiai éve alatt ismerkedett meg a német téglagótika hagyományával. Tanára a gótika emblemikus professzora, Friedrich Schmidt volt, aki maga is számtalan téглаépületet emelt, amik mintául szolgálhattak Steindl számára.¹⁸ Valószínűleg ezen munkák magas presztízse is hozzájárult, hogy Steindl a korban még inkább a másodlagos, gyár- vagy raktárépületeken használt téglaburkolatot a reprezentatív építészet körébe emelhette és ezt a kortársak körében nem csak elfogadottá, de kifejezetten népszerűvé tette.

FELSŐOKTATÁSI ÉPÜLETEK A 19. SZÁZADBAN

A 19. század végén a kiegyezést követően a felsőoktatási intézmények hallgatóinak és szakjainak száma is növekedni kezdett, a korábban egy épületbe összezsúfolt karok saját épület megvalósításába kezdtek.¹⁹ Az ekkor meginduló egyetemi építkezések során jött létre a ma is fennálló fővárosi campusok többsége. A korábban Nagyszombatról Budára költözött Magyar Királyi Tudományegyetem az 1800-as évek utolsó harmadában kezdett bele az Egyetemi Könyvtár és az Egyetem téri központ létrehozásába, az Orvostudományi Kar pedig az Üllői út mentén a Klinikák kiépítésébe. A specializálódó és így egyre szaporodó természettudományi intézetek a Múzeum körúti Fűvészkertbe költöztek. A

¹⁸ Ilyenek a đakovói Szent Péter katedrális, a bécsi Maria vom Siege templom vagy a stuttgarti Akadémiai Gimnázium.

¹⁹ A teológia, a jog és a bölcsészkar például 1805 óta egyetlen épületben, a régi központi szemináriumban működött.

József-Polytechnicumként, majd 1871-től József-Műegyetemként működő mérnökképző intézmény a Budai várból a Múzeum körútra, majd a lágymányosi campusra települt. Az Állatorvosi egyetem (helyét átadva a Műegyetemnek) a Múzeum körútról a Rottenbiller utcába költözött. Az egyetemi építkezések megindulása egy új épülettípus, a felsőoktatási épület megszületését jelentette, ami három követelménynek kellett, hogy megfeleljen. Helyiségei és felszerelése tegyenek eleget a benne folyó oktatás speciális igényeinek (nagy előadótermek, laboratóriumok, gyűjteménytárak stb.), megjelenése legyen középülethez méltón reprezentatív, kivitelezése ellenben legyen költségtakarékos. Az utóbbi két kritériumnak eleget tevő látszótéglá burkolatot Steindl Imre zseniális megoldásként alkalmazta 1880-ban a Műegyetem új, Múzeum körúti épületein. Arra, hogy vajon Steindl megoldására vezethető-e vissza, hogy a 19. századi historizmus felsőoktatási épületeinek elsöprő többsége téglarchitektúrát kapott, csak egy hosszabb és több épületre kiterjedő kutatás adhatja meg a választ, de tény, hogy a legelső, kifejezetten felsőoktatási céllal épült látszótéglá burkolatú építmény Steindl Imre műegyetemi épületcsoportja volt. A téglá költségeket tekintve olcsóbb volt, mint a kőburkolat, de tartósabb és igényesebb, mint a vakolat ugyanakkor voltak, akik a Vallás- és Oktatásügyi Minisztérium által preferált téglarchitektúrát (elítélő jelleggel) Trefort Ágoston kultuszminiszter (1817–1888) nevével és ízlésével hozták kapcsolatba.²⁰

A ma az ELTE bölcsészettudományi szakjainak helyet adó Trefort-kert története a ferencesek kolostorából ide települő Fűvészkerttel kezdődött. A kert ugyan később tovább költözött a Ludovika líceum mellé, de ez a botanikus gyűjtemény volt az oka, hogy Trefort a budapesti természettudományi tanszékeket mind ide, a Múzeum körút, Rákóczi út, Puskin utca és a régi Képviselőház közötti telkekre gyűjtötte. Az elsőként megépülő Vegytani Intézetet („B”) követte a Természet- („D”), Állat- és Ásvány- („A”), majd az Élettani („Simmelweis-tömb”) intézetek épületei. A szintén ide települő Műegyetem négy épülettel képviseltette magát a Trefort-kert történetében (Főépület, Gólyavár, „F” és „I” épületek).

²⁰ MARÓTY KATALIN: Weber Antal építésze a magyar historizmusban. Bp., 2009, 45. o., Terc.; SISA: Steindl... 29

Az „F” épület

Jelenlegi cím: VIII. kerület, Puskin utca 11–13

Hrsz.: 36558

Az 1871-es egyetemi rang előtt József Polytechnikumként működő mérnökképző intézmény²¹ az oktatás lebonyolításához megalakulásától kezdve a várkerületben, a Bécsi kapu utcában, később Buda és Pest különböző részein bérelt magánlakásokat. Ezek a helyszínek egyrészt oktatásra nem voltak kifejezetten alkalmasak, másrészt a bérleti díjak nagyon sok pénzt emésztettek fel. Ugyanakkor a diákság folyamatos gyarapodása újabb és újabb termek bérbé vételét követelte.²² A saját egyetemi épület létrehozására tett erőfeszítések története majdnem fél évszázados. Az első mérföldkő Széchényi István 1836-os országgyűlési javaslata volt, miszerint küldjenek tanulmányútra egy bizottságot, „mely »egy műegyetemi intézetnek helyéről, épületéről kimerítő véleményt adjon«”²³.

Steindl Imre, a későbbi Országház építésze egyszerre kapta meg a Múzeum körútra szóló megbízást a Műegyetem és az addig ott lévő Állatorvosi egyetem új épületeinek megtervezésére. A két műegyetemi épület, a Főépület és a pavilon terveit 1880 márciusában nyújtotta be, a munkálatok augusztusban kezdődtek, a kivitelező Kauser János építőmester volt. Az építkezés ellenőrzésére héttagú bizottság jött létre, melynek vezetője Szász Károly miniszteri tanácsos volt, az építési ellenőr szintén műegyetemi tanár, Ney Béla. Felmerült az ötlet, hogy a forgalom optimalizálása érdekében a Fűvészkert és a Kunewalder-telek között a körutat és az Eszterházy utcát (ma Puskin utca) összekötő utcát nyitnak, de ezt a heves tiltakozások²⁴ hatására elvetették.

A műegyetemi épületeken alkalmazott téglahomlokzatnak hosszú előzménye van, Steindl Imre épületein pályafutása legele-

²¹ A Királyi Tudományegyetem Mérnöki Intézete 1782-ben alakult meg, majd 1850-ben egyesült az 1844-ben létrejött Ipartanodával, innentől polytechnikumként működött.

²² Az intézmény az 1871/72-es tanévben 11 500 forint bérleti díjat fizetett, ezen felül 21 582 forintot a kibérelt helyiségek átalakítására és berendezésére. A hallgatók száma az 1867/68-as és az 1870/71-es tanévek között 60%-kal nőtt. (JÁMBOR: A Királyi... 24., 27. o.)

²³ Vasárnapi Ujság. 1883, 761. o.

²⁴ Szentpétery Imre a Bölcsészettudományi Kar történetének írója egyenesen „veszedelmként” emlegeti az ötletet. (SZENTPÉTERY: A Bölcsészettudományi... 546. o.)

jétől jelen van a látszótéglá-architektúra,²⁵ Sisa József, az építész monográfusa ezt munkássága sajátosságának tartja.²⁶ Tehetségét a különböző színű téglák komponálásában fényesen bizonyította az Új Városháza homlokzatán (1870–1875).

Steindl, rövid polytechnikumi képzés után magyarországi felsőfokú építészképzés hiányában kortársaihoz és nagy elődeihez hasonlóan Bécsben tanult a Képzőművészeti Akadémián. Két évre egy segédtanári állás betöltésére visszatért a budai Polytechnikumba,²⁷ ezen évek alatt kitanulta a kőművesmesterséget is. Mindezeket követően még hat évig tanul Bécsben, színtudiumokat végzett,²⁸ Rudolf Eitelbergnél hallgatott építészettörténetet, a legnagyobb hatást azonban Friedrich Schmidt, a gótika híres professzora gyakorolta a munkásságára.²⁹ Steindl épületeinek tervezésénél mindig a neogótikát részesítette előnyben,³⁰ de az állami építkezéseknél erről sokszor le kellett mondania a neoreneszánsz javára.³¹ A középkori építészet formakincsének ismeretét nem csak a bécsi egyetemi évek alatt, hanem később, műegyetemi tanárként a hallgatóival végzett középkori emlékek feltárásai során is gyarapította.

Nyers téglaburkolatot eleinte csak a gótikus formanyelvű épületein alkalmazott, később, eltérve a korabeli gyakorlattól, a reneszánsz architektúrákat is ebből formázta meg. A korban vonatlan téglahomlokzattal sokáig csak hasznossági és ipari épü-

²⁵ Legkorábbi látszótéglát alkalmazó terve egy sírkápolnához készült, amelyet kőburkolattal is elkészített (1860).

²⁶ SISA: Steindl... 28. o.

²⁷ 1868-tól Szkalnitzky Antal helyettesíti, 1870-től rendes tanára a Műegyetemnek.

²⁸ Hajós György ezen élménynek tulajdonítja Steindl homlokzatainak színességét pl. a Műegyetem főépületének téglarchitektúráján. (HAJÓS GYÖRGY: Építészek, mérnökök, építők. Bp., 2011, 143. o., Építésügyi Tájékoztatói Központ Kft.) Róth Miksa viszont ezt írja munkatársáról: „Steindl az ő színszeretetéét, a színekért való rajongását a szülői házból hozta magával. Atyjának, a kiváló ötvösnek műhelyében fogta őt meg a színes ékkövek és zománcok varázsa, mely azután egész életére volt kihatással.” (RÓTH MIKSA: Egy üvegfestőművész az üvegfestészetéről. Bp., 1942, 39. o., Xénia Könyvkiadó)

²⁹ Ezzel a hatással részletesen Sisa József foglalkozik monográfiájában.

³⁰ „Ebben a stílusformában érezte magát igazán otthon, ha csak tehetett, ilyen épületet tervezett, illetve megpróbálta rávenni megbízóit ilyen épületek megvalósítására.” (SISA: Steindl... 24. o.)

³¹ A Műegyetemhez készített terveit a legelső pályázattól kezdve olasz neoreneszánsz stílusban tervezte.

letek készültek, de Steindl átlépte ezt a fajta ikonográfiát, olyan magas rangú épületekhez is készített ilyen terveket, mint a berlini Reichstag vagy az Országház.³² Az építész vonzódását a látszóteglaburkolathoz Sisa egyrészt az észak-német téglagótika hagyományának magyarországi érvényesülésével,³³ másrészt az anyag és a szerkezet őszinte bemutatásának igényével magyarázza.³⁴

Steindl nem csak a nyers téglafal, de a terrakotta alkalmazásában is elől járt. A két anyag harmóniája a kortársakat és a következő generációt is meghihlette.³⁵ Épületeinek első kerámiadíszei Marchenke Vilmos műhelyében készültek,³⁶ de a Műegyetem épületszobrászati elemei már egy új, történelmi találkozás gyümölcsei. Steindl Imre és Zsolnay Vilmos az 1870-es években ismerkedtek meg egymással, az építész 1871-ben Ney Bélával hivatalos tanulmányi út keretében is meglátogatta az akkor még főként edénygyártással foglalkozó Zsolnay-gyárat. A keramikus Steindl biztatására kezdett a terrakotta anyagokkal való kísérletezésbe.³⁷ A pirogránit – ez a könnyen alakítható, mégis fagyálló épületdekorációs anyag – először Steindl-massza néven, kifejezetten a Műegyetem Múzeum körüli épületeire lett kifejlesztve.³⁸ Vízzy László szerint a historizáló épületeken lévő, Klein Armin által tervezett kerámiadíszítés a reneszánsz szellemű velencei márvány architektúra metamorfózisa.³⁹ Az elkészült Főépület (és a pavilon) homlokzatának színpompás díszével indult a Zsolnay-majolika világhódító útjára.⁴⁰ Megható a ma is fennálló gyár érdemeinek és eredményeinek tudatában Ney Béla 1881-es szavait olvasni: „Ha e gyárat [...] ezen alkalom [...] által sikerülni fog az építési iparnak

³² Az elkészült Országház udvari homlokzatait is színes téglaburkolja.

³³ Steindl ezt legnagyobb valószínűséggel a bécsi Akadémián ismerhette meg, mert nem sokat utazott élete folyamán.

³⁴ SISA: Steindl... 29. o.

³⁵ Pecz Samu, Lechner Ödön, Lajtha Béla formanyelvének legmeghatározóbb elemei a téglaburkolás és a kerámia.

³⁶ Ezeket láthatjuk az Új Városházán is.

³⁷ VÍZY: Zsolnay... 239. o.

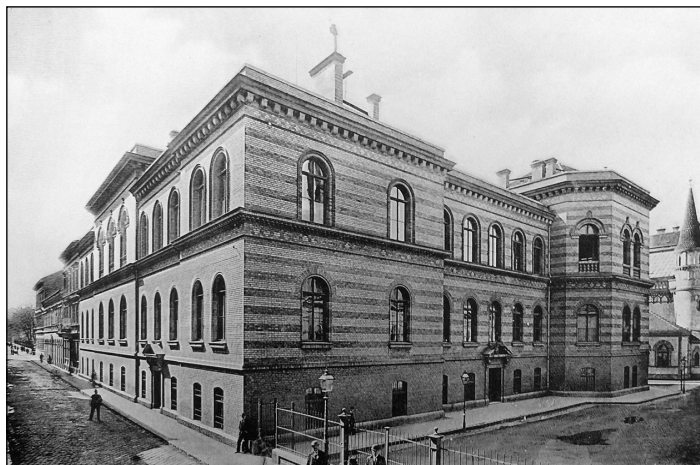
³⁸ HAJÓS: Építészek... 144. o.

³⁹ VÍZY: Zsolnay... 239. o.

⁴⁰ A Zsolnay-gyárnak ezt megelőzően két nagyszabású megbízása volt épületkerámia készítésére, a Szkalnitzky Antal-féle Fechtig-ház (1875) és az Ybl Miklós által tervezett Várkertbazár (1872-1879).

is megnyerni, az igazán nagyszabású működés terére vezetni, ez által – bizony állíthatjuk – a műiparnak újból egy hálás ágazata lesz hazánkban meghonosítható úgy, hogy hasonló termékekért sem leszünk többé kénytelenek a külföldre fordulni [...]”⁴¹

A Műegyetem építkezése az Eszterházy utcai részen lévő kis épületek bontásával kezdődött, Steindl „a tervezés során az épület minden részének egységére törekedett”.⁴² A pavilon bokré-taünnepén, amelyet 1881 júniusában tartanak Trefort Ágoston, Wéber Antal és Hauszmann Alajos is jelen volt, a közszerepléstől elzárkózó Steindl azonban nem jelent meg. A kész épületek ünnepélyes megnyitására 1882. november 25-én került sor.⁴³ A pavilonban kaptak helyet a vegytani és a fizikai szakosztály tantermei, laboratóriumai és gyűjteményei. 1884-ben maga a király is tiszteletét tette az új Főépületben, a fogadási ünnepségen elmondta, reméli, hogy „a műegyetemi ifjúság előmenetele a díszes épületnek és fényes berendezésnek megfelelő lesz”.⁴⁴ (1. kép)



1. kép

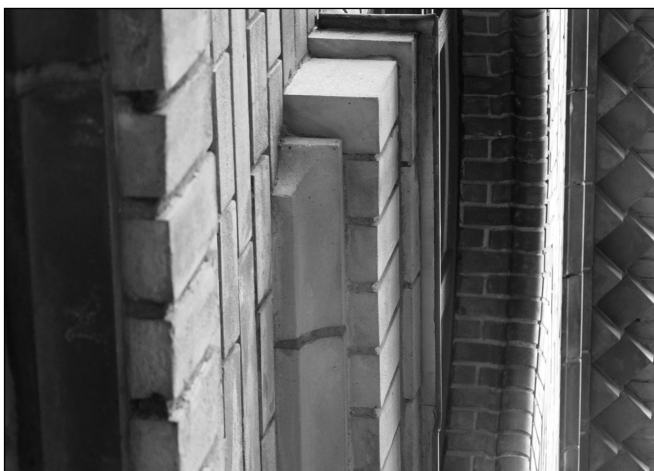
⁴¹ NEY: A József-Műegyetem... 237. o.

⁴² HAJÓS: Építészek... 144. o.

⁴³ Az építési költség 800 000 forint volt, emellett a berendezés 80 000 forintba került. A pavilon épület beépített területe 1413 m².

⁴⁴ Beszédek, melyek a kir. József-műegyetemen az 1884/5-ki tanév megnyitásakor MDCCCLXXXIV. évi szeptember hó XIV-én tartattak. Bp., 1884., 8. o., Athenaeum.

Noha Steindl a két műegyetemi épületre egyszerre kapott megbízást a tervezésük is párhuzamosan folyt, a kivitelezés gyakorlati szempontjából nem elhanyagolható tény, hogy a Trefort-kert legelső látszótéglá burkolatú épülete az Eszterházy utcai pavilon volt. A Főépület építkezése 1881 tavaszán kezdődött, ezt követte Wéber Antal Állat- és Ásványtani majd Természettani Intézete (1883–1885), Hauszmann Alajos „kis Műegyeteme” (1891–1892), végül Pecz Samu Gólyavára (1897).



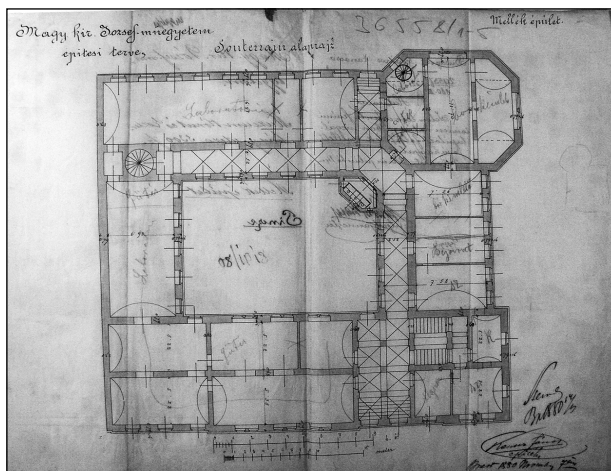
2. kép

A pavilon a Puskin utcában zárt soros beépítéssel kapcsolódik a bal oldalán lévő épülethez, míg a jobb oldalán kovácsoltvas kerítés és kapu helyezkedik el. Egyudvaros piros és sárga iszapolt,⁴⁵ szárazon sajtolt⁴⁶ téglákkal burkolt tömbje majdnem négyzet alaprajzú, de a Trefort-kert belseje felé eső sarka bástyaszerű rizalittal hangsúlyozott. (2. kép) A Főépület olasz neoreneszánsz homlokzatá-

⁴⁵ Az iszapolás folyamatának célja, hogy az agyagból eltávolítsák a nagyobb mészkő és kavicsdarabokat, amik az égetés folyamán megrepesztenék a téglákat. Ez az eljárás igen költséges volt, csak finomabb téglák gyártására használták.

⁴⁶ Ennek lényege, hogy az agyagot szárazon, pontosabban minimális nedvességtartalommal sajtolják, hogy a téglá csak erős nyomás hatására álljon össze. Előnye, hogy az így készült téglá sokkal keményebb, ellenállóbb, alakja szabályosabb, széle éles marad, nem mállik le, száradási ideje pedig jóval rövidebb.

nak egyszerűsített, funkcionálisabb változatát találjuk itt. A lábazat, a koronázópárkány és a ballusztrádok köelemeit budakalászi (fehér) és süttői (vörös) mészkőből faragták. Az ablakok formája és keretezése a Főépületre rímelve emeletenként különbözik, mindegyik félköríves záródású, idomtégglából rakott szegéllyel. A földszint ablakai a többenél kisebbek, egyszerű sugaras keretezésük van, párkányuk maga a kőlábazat. Az alagsor és az első emelet ablakai méretben megegyeznek, keretezésük is nagyon hasonló, utóbbiaké profilosabb. A kiugró sarokrész és az utcai homlokzat középrizalitjának első emeleti francia ablakait a nyílás közepéig érő kőballusztrád, szemöldökeiket Zsolnay-kerámia díszíti. A kerámiadíszek eredeti, Klein Ármin által rajzolt tervei a Zsolnay gyár 2. számú fazonkönyvének 556. oldalán találhatóak.⁴⁷



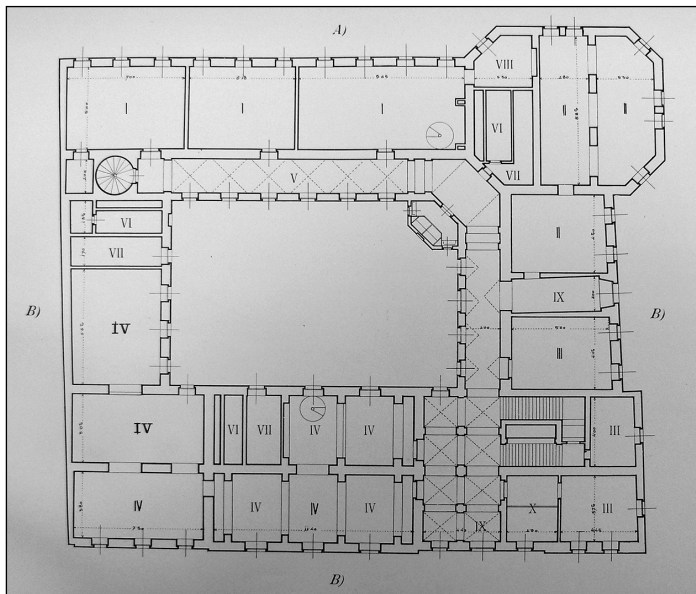
3. kép

A meglehetősen hangsúlytalan, alagsorba nyíló főbejárat az épület északi homlokzatának közepén helyezkedik el, fölötte konzolokkal alátámasztott nyitott timpanon volt, ennek mezőjé-

⁴⁷ A gyárban 19 Terrakotta könyvben tartották számon az épületkerámiákat. (MATTYASOVSZKY ZSOLNAY TAMÁS, DR. VÉCSEY ESTHER, VÍZY LÁSZLÓ: Zsolnay épületkerámiák Budapest. Bp., 2005, 62. o., Nemzeti Tankönyvkiadó)
A gyárban 19 Terrakotta könyvben tartották számon az épületkerámiákat. (MATTYASOVSZKY ZSOLNAY TAMÁS, DR. VÉCSEY ESTHER, VÍZY LÁSZLÓ: Zsolnay épületkerámiák Budapest. Bp., 2005, 62. o., Nemzeti Tankönyvkiadó)

ben leveles kerámia indák fogtak közre egy címerpajzsot (ennek mára nyoma veszett). Ugyanígy bejárata nyílik az épületnek a Puskin utca felől (ma szintén címer híján van). Az eredeti Steindl által készített 1880-as terveket (3. kép) és a magyarországi egyetemekről 1900-ban és 1908-ban készített albumban található alaprajzot (4. kép) összevetve két markáns különbség figyelhető meg. Az eredeti terven a Puskin utcáról az alagsorba két kapu nyílik, amelyekből lépcsősor vezet az épületbe, vagyis Steindl minden valószínűség szerint ide szánta a főbejáratot. Nem tudni, végül miért került a másik oldalra és lett ennyire hangsúlytalan.

Valószínűleg a szűk folyosók miatt Steindl a kétkaros ballusztrádós főlépcsőn kívül több, másik lépcsőt is beillesztett az épületbe. Egy nagyobb csigalépcső a főlépcsőházzal átellenes sarokban teszi lehetővé a közlekedést a három szint között. Az eredeti 1880-as terveken ezen kívül csak egy csigalépcső van, ez az alagsorban lévő ventilátor helyiségét és a nagyelőadót köti össze. Az említett albumban szereplő, tehát a már meglévő épületről készült alaprajzon azonban ez már nem szerepel, új lép-



4. kép

csők viszont annál inkább. A nagyon kívül vezet egy-egy kisebb csigalépcső az első emeleti előkészítő szobából és a kiselőadóból az alagsorba, egy pedig a földszinti kerámia gyűjteményből az első emeletibe.

A keskeny kőlabazat fölött lévő, a földszinten monokróm vörös, a felsőbb emeleteken sávosan rakott kétszínű téglalburkolat a Főépület virtuóz téglamintázatának redukált változata. Az övpárkányok is téglából készültek, a főpárkány farkasfogas illesztésben rakott idomtéglaórákból áll, a koronázó párkányt Steindl kisméretű, egymást sűrűn követő kőkonzolokkal egészítette ki. A kiugró koronázó párkány mögött a földem jóval hátrébb emelkedett fel, az utcáról az épület a reneszánsz „stylnek” megfelelően lapos tetejűnek hatott.



5. kép

A pavilon eredetileg a Műegyetem Fizikai Intézetének épült, megépülésével egyszerre, itt jött létre az első Borászati Tanszék Magyarországon, 1907-től az Élettani Intézetből kiszorult Vegytani Intézet is kapott itt termeket. A bölcsészeti tanszék előtt voltak itt helyiségei többek között az Üvegtechnikai, a Kísérleti Fizikai, a Fizikai Kémiai, a Kolloidkémiai, a Kémiai

Technológiai és a Radiológiai Intézetnek. A Tudományegyetem bölcsészkarja 1909 decemberében költözött be a Műegyetem főépületébe, de a pavilont már 1903-ban a tulajdonába vehette.⁴⁸ A Műegyetem azonban egy örökséget magával vitt a Múzeum körúti épületből, a téglarchitektúrát. Czigler Győző eredetileg magas kupolával koronázott kémiai épületén („Ch”) a téglaburkolat még a gazdag kőtagozatok mögé simult. Hauszmann Alajos új főépületén a Dunára néző büszke középrizalit kőburkolatot kapott, de az oldalszárnyakat és a hátsó frontot téglaborítja. Pecz Samu a könyvtárral, a Sóhajok hídjával és a műhelyépületekkel erősítette a Műegyetem téglahagyományának fundamentumát. A Budapesti Műszaki Egyetem modern épületei máig folytatják a téglarchitektúra tendenciáját („R”, „Z”, „I”, „Q” épületek).

A Puskin utcai pavilon első jelentősebb, a Középülettervezési Vállalat által végzett átalakítására 1953-ban került sor, egy emelettel bővítették az épületet. (5. kép) A korabeli épületátalakításokhoz képest szokatlan figyelmességről tesz tanúságot az építész munkája.⁴⁹ „Az emeletréépítéssel kapcsolatos homlokzatokon igyekeztünk az eredeti jelleget megtartani és az építész kiképzést folytatni, hogy harmonikus és egyöntetű homlokzati képet kapjon” – áll az átépítés dokumentációjában.⁵⁰ Az építész azt az utasítást kapta, hogy a ráépítés homlokzatának burkolásához szükséges téglákat az udvar felé néző falakról bontsa le. Szerencsére a külső burkolat vizsgálatának eredményeképpen kiderült, hogy nem egyszerűen felületi burkoló téglákról, hanem a falakkal kötésben egybeépített egész téglákról van szó. Az építész ragaszkodott az eredeti szintéglákkal való fedéshez, amihez végül a régi Képviselőház (jelenleg Olasz Kultúrintézet) és a Gólyavár között lévő, szintén Steindl által tervezett kazánház lebontása folytán jutottak, az így nyert téglá

⁴⁸ HEINRICH GUSZTÁV: Beszámoló az 1903/1904. tanévről. In. A kir. József-műegyetem 1903/4. tanévének megnyitásakor MDCCCCIII. szeptember hó 16-án tartott beszédek. Bp., 1904, 97. o., Pesti Lloyd-Társulat.

⁴⁹ A Budapest Főváros Levéltárában található tervrajzokon a tervező neve alig olvasható, v. sz. Tóth.

⁵⁰ A Középülettervezési Vállalat által végzett átalakítás dokumentációja. Budapest Főváros Levéltára – Tervtár. törzssz.: 23.220., 1953. január. 20., 2.o.

elegendő volt a Puskin utcai homlokzatra és a sarokrész első emeletére. A sarokrízalit koronázópárkányát felemelték, avatatlan szemnek az épület nem árul el változást.

A Trefort-kert tíz épülete közül hat a magyarországi historizmus téглаépítészetének egy-egy remekbe szabott példája. A kertbe lépve a látogató gyönyörködhet a különböző színű és elrendezésű téglafelületek izgalmas textúrájában. Az elmúlt évek felújítási munkáinak köszönhetően a téglák újra régi színükben pompáznak. Steindl, Wéber, Hauszmann és Pecz Samu homlokzatát ugyanaz az egyszerű anyag, az égetett agyagtégla formálta. Ez a szemet gyönyörködtető egységet alkotó változatosság teremti meg az Bölcsészettudományi Kar kampuszának egyedülálló építészeti karakterét.

Irodalom

A királyi magyar egyetemek épületei 1. és 2. köt. Bp., 1900; 1908, Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. minister.

A Középülettervezési Vállalat által végzett átalakítás dokumentációja. törzssz.: 23.220., 1953. január. 20. Budapest Főváros Levéltára – Tervtár.

AUGUSTLICH IMRE: Két kép Vas megyéből. *Vasárnapi Ujság*. 1876, 38. o.

Beszédek, melyek a kir. József-műegyetemen az 1884/5-ki tanév megnyitásakor mdccclxxxiv. évi szeptember hó xiv-én tartattak. Bp., 1884. Athenaeum.

BOJÁR IVÁN ANDRÁS ÉS MÁSOK: *Téглаépítészet Magyarországon II.* Bp., 2003, Octogon.

BOJÁR IVÁN ANDRÁS ÉS MÁSOK: *Téглаépítészet Magyarországon I.* Bp., 2002, Octogon.

Építésügyi Szemle. 1894, 3–6. o.

HAJÓS GYÖRGY: *Építések, mérnökök, építők.* Bp., 2011, Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft.

HEINRICH GUSZTÁV: *Beszámoló az 1903/1904. tanévéről.* In. *A kir. József-műegyetem 1903/4. tanévének megnyitásakor MDCCCIII. szeptember hó 16-án tartott beszédek.* Bp., 1904, Pesti Lloyd-Társulat.

JÁMBOR GYULA: *A Királyi József-Műegyetem.* Bp., 1896.

Magyar Építőművészet. 1985. 1. sz.

MARÓTYZ KATALIN: *Wéber Antal építésze a magyar historizmusban.* Bp., 2009, Terc.

MATTYASOVSKY ZSOLNAY TAMÁS, DR. VÉCSEY ESTHER, VÍZY LÁSZLÓ: *Zsolnay épületkerámiák Budapesten.* Bp., 2005, Nemzeti Tankönyvkiadó.

- NEY BÉLA: A József-Műegyetem építkezése és a Zsolnay-gyár. Építő Ipar. 1881, 237. o.
- NEY BÉLA: A Magyar Királyi József-műegyetem Budapesten. Építő Ipar. 1882, 295–296.; 303–304. o.
- PAPP JÓZSEF: *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. Bp., 1982, ELTE Eötvös Kiadó.
- RÓTH MIKSA: *Egy üvegfestőművész az üvegfestészetéről*. Bp., 1942, Xénia Könyvkiadó.
- SISA JÓZSEF: *Steindl Imre*. Bp., 2005, Holnap Kiadó.
- SZABADVÁRY FERENC DR.: A kiegyezéstől a Monarchia bukásáig 1868–1918. In. Dr. Héberger Károly (szerk.): *A Műegyetem története*. Bp., 1979. BME.
- SZENTPÉTERY IMRE: *A Bölcsészettudományi Kar története 1635–1935*. Bp., 1935.
- SZÖGI LÁSZLÓ: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben 1635–2002*. Bp., 2003, ELTE Eötvös Kiadó.
- Vasárnapi Ujság*. 1883, 761–762.; 777–778. o.
- VÍZY LÁSZLÓ: Zsolnay építészeti kerámia mesterei 14. Steindl Imre (1839–1902) építész munkássága. *Magyar Építőipar*. 2009, 6. sz. 239–241. o.
- ZÁDOR ANNA: *Építészeti szakszótár*. Bp., 1984, Corvina Kiadó Vállalat.
- ZELOVICH KORNÉL: *A Magyar Királyi József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története*. Bp., 1922, Pátria.

ABSTRACT

In this essay we study the history and architecture of building 'F' at the campus of the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University. We also try to provide a boarder view on buildings of higher education which were built in the period of the Hungarian historicism. Brick architecture is mentioned here as a context of my subject as well.

The building stands on the eastern area of the campus, facing Puskin Street, located in the 8th district of Budapest. It was designed by Imre Steindl (architect of the Hungarian Parliament) in 1880. It used to be an side building (pavillon) of the University of Technology operating formerly here.. Although building 'F' was used by three different universities none had any architectural reference of it. The only architectural documentation I have found was in the Budapest City Archives. An album about Hungarian universities (published in 1908) with photos, detailed

ground plans, lists of the rooms, sections, and plans of the facades turned to be out a very rich source as well. Some relevant information can also be found in the articles about the buildings of the universities (Technical University, Faculty of Humanities) or in the monographies about the architect. The articles of the contemporary journals are also significant sources.

Keywords: history of architecture, brick architecture, historicism, buildings for the higher education, Eötvös Loránd University the Faculty of Humanities, Imre Steindl, protection cultural heritage